

ПРАВО СПОЖИВАЧА НА БЕЗПЕКУ ПРИДБАНОЇ ПРОДУКЦІЇ

Проаналізовано спеціальні нормативні акти, які регулюють право споживача на безпеку придбаної продукції. Визначено особливості державного захисту прав споживачів. Зроблено низку висновків, спрямованих на вдосконалення правового регулювання щодо якості та безпеки продукції, що споживається.

Ключові слова: споживач, продукція, гарантія якості, харчові добавки, біологічно активні добавки.

Постановка проблеми. Держава забезпечує споживачам захист їх прав, надає можливість вільного вибору продукції, здобуття знань і кваліфікації, необхідних для прийняття самостійних рішень під час придбання та використання продукції відповідно до їх потреб, а також гарантує придбання або одержання продукції іншими законними способами в обсязі, що забезпечує рівень споживання, достатній для підтримання здоров'я і життєдіяльності. Одночасно створюються умови для здобуття споживачами потрібних знань з питань реалізації їх прав.

Захист прав споживачів здійснюють центральний орган виконавчої влади, що реалізує державну політику в сфері державного контролю за додержанням законодавства про захист прав споживачів, Рада міністрів Автономної Республіки Крим, місцеві державні адміністрації, органи, що здійснюють державний санітарно-епідеміологічний нагляд, інші державні органи, органи місцевого самоврядування згідно із законодавством, а також суди.

Мета і завдання дослідження. Метою даної статті є визначення основних правових засад і методів механізму реалізації прав споживачів на безпеку придбаної продукції, а також надання рекомендацій щодо вдосконалення захисту прав споживачів, приведення нормативних актів до взаємоузгодженості між собою та у відповідність із вимогами міжнародних правових актів. Для досягнення поставленої мети основна увага зосереджена на вирішенні наступних завдань: встановлення специфіки розвитку законодавства України та системи нормативних актів, які регулюють відносини щодо захисту прав споживачів; проведення аналізу чинного законодавства щодо захисту прав споживачів, у разі придбання товару, що є небезпечним для їх здоров'я; формулювання висновків та пропозицій стосовно вдосконалення системи правової охорони прав споживачів.

Стан дослідження. Необхідність проведення такого дослідження викликано насамперед існуванням об'єктивних проблем у сфері застосування засобів захисту прав споживачів, пов'язаних з недосконалістю діючого законодавства, активним розвитком ринкових відносин, малодослідженістю загальноприйнятих засад захисту прав споживачів. Тією чи іншою мірою ці проблеми були об'єктом дослідження у працях С. С. Алексєєва, М. О. Барінової, Т. В. Боднар, М. І. Брагінського, С. М. Братусь, В. В. Вітрянського, В. П. Грібанова, О. В. Дзери, А. С. Довгерт, Г. В. Єрьоменко, О. І. Загорулько, О. С. Іюффе, О. Ю. Кабалкіної, В. М. Коссака, В. П. Паліюк, Р. О. Стефанчук, Є. О. Суханова, Я. М. Шевченко, Р. Б. Шишка, В. С. Щербини та ін. Окремі питання цивільно-правового захисту прав споживачів безпосередньо досліджувались у роботах Л. М. Іваненко, С. А. Косінова, Г. А. Осетинської.

Виклад основних положень. Відповідно до ст. 27 ЗУ «Про безпечність та якість харчових продуктів» [1], харчові продукти, що вироблені в Україні, повинні бути безпечними та придатними до споживання, правильно маркованими та відповідати санітарним заходам та технічним регламентам.

Для забезпечення безпечності харчових продуктів, вироблених в Україні, забороняється використання:

- а) харчових добавок, які не зареєстровані в Україні;
- б) ароматизаторів та допоміжних матеріалів для переробки, що не зареєстровані для використання в Україні;
- в) дієтичних добавок, які не зареєстровані для використання в Україні;
- г) допоміжних засобів і матеріалів для виробництва та обігу, які не дозволені для прямого контакту з харчовими продуктами;
- д) допоміжних засобів і матеріалів для виробництва та обігу, що за своєю природою та складом можуть передавати забруднюючі речовини харчовим продуктам;
- е) харчових продуктів як інгредієнтів для виробництва, включаючи сільськогосподарську продукцію, якщо вони містять небезпечні фактори на рівнях, що перевищують обов'язкові параметри безпечності.

Виробники, що здійснюють діяльність з виробництва харчових продуктів, підконтрольних *санітарній службі*, зобов'язані погодити технологію виробництва з центральним органом виконавчої влади у сфері охорони здоров'я.

Санітарна служба здійснює державний нагляд (державний санітарно-епідеміологічний нагляд) за всіма об'єктами санітарних заходів. Зокрема:

- 1) усі харчові продукти для спеціального дієтичного споживання;
- 2) усі функціональні харчові продукти;
- 3) усі харчові продукти, крім тих, що підконтрольні Ветеринарній службі.

Виробники, що здійснюють діяльність з виробництва харчових продуктів, підконтрольних *ветеринарній службі*, зобов'язані погодити технологію виробництва з центральним органом виконавчої влади у сфері аграрної політики.

Ветеринарна служба здійснює державний контроль за виробництвом і готовою продукцією на м'ясопереробних, рибодобувних, рибопереробних, молокопереробних підприємствах, які використовують необроблені харчові продукти тваринного походження як сировину, та підприємствах гуртового зберігання необроблених харчових продуктів тваринного походження.

Відповідно до ст. 30 Закону України «Про безпечність та якість харчових продуктів» дозволяється використання харчових добавок у виробництві харчових продуктів та у харчових продуктах, що знаходяться в обігу після їх реєстрації центральним органом виконавчої влади у сфері охорони здоров'я.

Харчова добавка – це будь-яка речовина, яка зазвичай не вважається харчовим продуктом або його складником, але додається до харчового продукту з технологічною метою в процесі виробництва, та яка у результаті стає невід'ємною частиною цього продукту.

Постановою КМУ від 4 січня 1999 року № 12 затверджено Перелік харчових добавок, дозволених для використання у харчових продуктах [2].

Харчові добавки позначаються латинською літерою «Е». Буквенний код «Е» (перша буква у слові Егоре) – це система кодифікації, розроблена в Європі для зручності сприйняття. Не слід вважати, що всі Е-добавки шкідливі. Деякі з них цілком безпечні – ті, що розроблені на основі природних, рослинних компонентів (чорний перець, лавровий лист, лимонна кислота, сіль). А ось штучні, як правило, негативно впливають на здоров'я людини. Це емульгатори, загусники, розпушувачі тощо. Саме вони можуть спричинити алергію, кишкові розлади, мігрень і навіть онкологічні захворювання. Відомо, що понад 60 харчових добавок погіршують стан здоров'я астматиків і не рекомендовані дітям, оскільки їх дія ще є до кінця не вивченою.

Найбільша шкода організму, особливо дитячому, наносять синтетичні фарбники і консерванти, які покликані поліпшити зовнішній вигляд і збереження продукту.

Споживачеві насамперед слід побоюватися продуктів, які мають тривалий термін зберігання і неприродно яскраве забарвлення.

Види харчових добавок:

Е 200–Е 296 – консерванти (сприяють збереженню харчових продуктів);

Е 300–Е 363 – антиокисники (сповільнюють окиснення);

Е 400–Е 481 – емульгатори, стабілізатори (зберігають консистенцію продукту);

Е 500–Е 575 – розрихлювачі (підтримують структуру продукту);

Е 900–Е 999 – антифлемінги (зменшують спінення);

Е 1100–Е 1105 – ферменти, біологічні каталізатори (використовуються у харчовій промисловості);

Е 140–Е 1450 – модифіковані крохмалі (для створення необхідної консистенції);

Е 1500–Е 1520 – розчинники.

Більшість затверджених постановою КМУ від 4 січня 1999 року харчових добавок можуть заподіяти явну шкоду людському організму. До прикладу розглянемо наступні дані:

ХД	ШД	ХД	ШД	ХД	ШД
Е-102	Н! ГД	Е-131	Р, ГД, Ас, А	Е-400	Н!
Е-104	П, ГД	Е-132	Р, ГД, Ас, А	Е-413	А
Е-110	Н! ГД	Е-142	Р	Е-513	НН!
Е-120	Н!	Е-153	П, Р, А, ГД	Е-527	НН!
Е-122	П, ГД, АС	Е-211	Р, КР, А, Ас	Е-636	Н!
Е-129	Н!	Е-220	ШШ, руйнує віт. В12	Е-637	Н!

Умовні позначення: ХД – харчова добавка; ШД – шкідлива дія; А – може нашкодити алергікам; Ас – може нашкодити астматикам; В – висипи; ГБ – викликає головні болі; ГД – спричиняє гіперактивність у дітей; З – забронений; КР – викликає кишкові розлади; Н! – небезпечний; НН! – дуже небезпечний; П – підозрілий; Р – рак; РШ – спричиняє розлад шлунка; Т – порушує артеріальний тиск; Х – холестерин; ШШ – шкідливий для шкіри.

У ст. 1 ЗУ «Про безпечність та якість харчових продуктів» йде мова про ще один доволі спірний харчовий продукт – біологічно активні добавки (БАДи).

Відповідно до Закону *біологічно активна добавка* – спеціальний харчовий продукт, призначений для вживання або введення в межах

фізіологічних норм до раціонів харчування чи харчових продуктів з метою надання їм дієтичних, оздоровчих, профілактичних властивостей, для забезпечення нормальних та відновлення порушених функцій організму людини.

БАДи використовують як додаткове джерело харчових і біологічно активних речовин для оптимізації вуглеводного, жирового, білкового, вітамінного і інших видів обміну речовин при різних функціональних станах, для нормалізації і поліпшення функціонального стану органів і систем організму людини.

БАДи повинні відповідати встановленим нормативними документами вимогам до якості в частині органолептичних, фізико-хімічних, мікробіологічних, радіологічних й інших показників щодо допустимого вмісту хімічних, радіологічних, біологічних об'єктів, заборонених компонентів та їхніх з'єднань, мікроорганізмів, а також інших біологічних агентів, що представляють небезпеку для здоров'я людини. У біологічно активних добавках до їжі регламентується вміст основних діючих речовин.

Для ввезення та продажу БАД необхідно провести державну реєстрацію (отримання санітарно-епідеміологічного висновку). Реєстрація проводиться Міністерством охорони здоров'я України на підставі експертизи якості та безпеки продукту: експертиза наданої документації і лабораторний аналіз зразків. У результаті реєстрації видається санітарно-епідеміологічний висновок, який вноситься до державного реєстру спеціальних харчових продуктів.

БАДи поділяють на три основні групи.

1. Нутрицевтики – БАДи, застосовуються для направленої зміни складу їжі. Нутрицевтики повинні доводити вміст у раціонах харчових речовин до рівня, який відповідає потребам даної людини. Нутрицевтики – це додаткові джерела білка і амінокислот, поліненасичених жирних кислот, вітамінів, мінеральних речовин, харчових волокон та інших харчових речовин.

Нутрицевтики дозволяють оптимізувати лікувальне харчування, оскільки деякі дієти завідомо дефіцитні за багатьма харчовими речовинами, а потреба в них при захворюваннях може зростати. Крім того, прийом нутрицевтиків дозволяє впливати на ті чи інші порушення обмінних процесів у хворій людини. Наприклад, при розвитку в хворих на цукровий діабет остеопорозу доцільний прийом БАД, що містять кальцій і вітамін D, при цукровому діабеті, що виник у хворих на хронічний панкреатит, дієту треба доповнювати БАД, що містять комплекс вітамінів і мінеральних речовин.

2. *Парафармацевтики* – БАДи, що рекомендуються для зміцнення здоров'я та профілактики різних захворювань, але не для їх лікування. Слово «парафармацевтики» означає щось розташоване біля ліків («пари» – грецькою «біля»).

3. *Пробіотики та пребіотики*. *Пробіотики* – мікроорганізми, що як БАД використовуються для поліпшення складу і функції мікробної флори кишечника. Слово «пробіотики» буквально означає «для життя», на відміну від слова «антибіотики» – «проти життя» (від грецького слова «біос» – життя). До пробіотиків відносять в основному представників нормальної мікрофлори кишечника людини і найчастіше біфідобактерій і молочнокислих мікробів. Нині промисловість виробляє багато видів «пробіотичних» молочних продуктів (кефіри, йогурти та інші), в складі яких є зазначені БАД-пробіотики.

Пребіотики – це харчові та інші речовини, які стимулюють зростання і активність представників корисної мікрофлори кишечника, сприяючи тим самим підтримання її нормального стану.

БАДи – пробіотики та пребіотики офіційно віднесено до харчових продуктів. Проте низка пробіотиків і пребіотиків розглядається як лікарські препарати. Чіткого розмежування між зазначеними групами немає.

Тим часом багато лікарів прописують біологічно активні добавки хворим поряд з іншими лікарськими препаратами, і навіть самі продають їх. Мало хто знає, що при цьому лікар повинен обов'язково видати рекомендації із застосування зі своїм підписом і печаткою, а також квитанції із вказівкою ціни товару і проданої кількості, на яких також повинні бути зазначені всі реквізити фірми, що є виробником і розповсюджувачем цих добавок. Дотримання цих умов необхідно для того, щоб лікар усвідомлював всю відповідальність при реалізації БАД своїм пацієнтам.

У той же час біологічно активні добавки дуже популярні в Європі. Близько половини дорослого населення європейських країн вважає, що в їхньому раціоні обов'язково повинні бути присутніми біологічно активні добавки, інакше їхньому здоров'ю буде нанесено істотних втрат. Багато хто навіть думає, що за допомогою біологічно активних добавок можна вирішити будь-яку проблему зі здоров'ям.

Цікаво, що за даними проведених досліджень європейськими вченими, було отримане підтвердження тільки однієї ефективної в медичному плані властивості біологічно активних добавок – сприятливого впливу на серце і, відповідно, зниження ризику серцево-судинних

захворювань. Таку дію роблять тільки жирні поліненасичені кислоти, що є складовою частиною риб'ячого жиру, що використовується в деяких біологічно активних добавках [3].

Наукові дослідження не виявили корисності всіх інших добавок, однак підтвердили, що вживання БАД у великих кількостях дійсно є шкідливим для здоров'я.

Наприклад, бета-каротин може спричинити виникнення ракової пухлини в легенях у людей, які не палять. Нікотинова кислота може зруйнувати печінку, а підвищений вміст цинку в їжі, завдяки вживанню БАД, може привести до ослаблення кісткових тканин, що стане причиною частих переломів. Уживання разом з добавками великої кількості магнію може призвести до порушень нервової системи, що проявляються сонливістю, втомою і депресією.

У зв'язку з вищевикладеними даними, європейські вчені радять строго обмежити щоденне вживання БАД, зокрема вітамінів. А така добавка, як піколінат хрому, була зовсім заборонена до вживання, оскільки виявлено, що дана речовина є шкідливою у будь-яких кількостях.

Багато вчених вважають, що регулярне вживання біологічно активних добавок значно знижує здатність організму засвоювати природні вітаміни з натуральних продуктів. Ще одна небезпека біологічно активних добавок криється в їхній якості. Справжні БАД, що відповідають всім медичним вимогам, коштують дуже дорого і в основному не доступні пересічному покупцеві.

Висновки. Щоб забезпечити високий рівень захисту споживачів, необхідне горизонтальне законодавство, що вводить спільний обов'язок безпеки продукції й включає в себе положення про спільні обов'язки виробників і торгових посередників, про контроль над застосуванням розпоряджень у сфері безпеки продукції. Це допоможе оцінювати й запобігати ризикам, а також попереджати споживачів про ризики з боку вже поставленої їм небезпечної продукції, вилучати цю продукцію з ринку та як останній засіб, відкликати її при необхідності. Відкликання може містити в собі належну форму компенсації, наприклад, обмін даної продукції або відшкодування її вартості.

---

1. Про безпечність та якість харчових продуктів: Закон України від 23 грудня 1997 року // Відомості Верховної Ради України. – 1998. – № 9. – Ст. 98.

2. Перелік харчових добавок, дозволених для використання у харчових продуктах: постанова Кабінету Міністрів України від 4 січня 1999 р. № 12. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show>

3. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.esc.lviv.ua/biologichno-aktivni-dobavki>

Яновицкая Г. Б. Право потребителя на безопасность приобретаемой продукции

Проанализированы специальные нормативные акты, регулирующие право потребителя на безопасность приобретаемой продукции. Определены особенности государственной защиты прав потребителей. Сделан ряд выводов, направленных на совершенствование правового регулирования относительно качества и безопасности потребляемой продукции.

Ключевые слова: *потребитель, продукция, гарантия качества, пищевые добавки, биологически активные добавки.*

Yanovytska G. B. The consumer's rights for safety of purchased products

The special normative regulations that govern consumer's right to safety of purchased products are analyzed. The features of state consumer protection are defined. A number of conclusions aimed at improving the legal regulation of quality and safety of consumed products is made.

Key words: *consumer, products, quality assurance, nutritional supplements, dietary supplements.*

Стаття надійшла 26 червня 2013 р.